

Nogle Ord om Sjyllands Heder og disses Opdyrkning.

Da jeg 1809 kjøbte Sindinggaard, gjorde jeg ikke liden Regning paa Opdyrkningen af de mange 100 Edr. Hede: og Mose: Land, som vilde staae til min Raadighed. 1811 lod jeg Heden udskifte, for at have fri Haand. Herved og ved nogle senere Til: kjøb er jeg kommen i Besiddelse af circa 1100 Edr. Land Hede og Hede:Mose; men med Opdyrkningen er jeg i dette lange Tidsrum ikke avanceret efter mine første Forhaabninger. Jeg maatte, efter Ord: sprogets Lydende, heel rigtigt, stikke Fingeren i Jor: den og lugte hvilket Land jeg var udi.

I Østeregnene og i Vensyssel havde jeg deels ofte seet, deels selv iværksat smaae Hede: og Mose: Stykkers Opbrydning; men altid i Forbindelse med et andet Ugerbrug, og altid i det Smaa.

Her, hvor hver Mand har sin Hede:lod liggende tæt op til Ugermarken, her, meente jeg, var det let at forvandle de brune Lyng:Flader til taalelige Korn: og Græsmarker. Jeg vilde selv nyde Fordele og give lærerige Exempler.

Det var mig ikke tilpas, at Bonden, naar han opbrød, benyttede den høiere Hede, som kunde give ham Rug, og i al Fald kun dristede sig til de Jor: der, hvor Sandet kunde, ved dyb Pløining, de fleste Steder naaes. Jeg meente Mose: Jorderne vilde

give det meste Foder, og paa Foderets Mængde beror jo den fremtidige Opdyrkning.

At jeg, som allerede var vant til et temmelig ordentligt Jordbrug, ikke vilde forsømme Mosernes Udtørring deels ved Afledning, deels ved Brakgrøfter, var en Selvfølge.

Erfaringer, samlede i de sundne, visseelig ikke i Uvirkomhed tilbragte Aar, have lært mig at se nøiere til disse brune Heder og Moser, før jeg erklærer dem for lønnende eller tjenlige til Opdyrkning. De meest lærerige Resultater, jeg har erholdt, ere dog siden 1825, da jeg i selve Heden, noget over $\frac{1}{4}$ Mil herfra, etablerede et nyt Jordbrug, aldeles isoleret fra den øvrige Gaards, og hvor enten slet Intet før var opdyrket, eller saa godt som Intet, da det i sin Tid Opdyrkede var aldeles lynchbevoxet, eller som det i Hedeegnen kaldes: fureskaaren Jord. I Særdeleshed bleve 8 Edr. Land, (hvoraf de 6 Edr. aldeles raae Jorder og de 2 Edr. forhen dyrkede, men nu igjen lynchklædte), mig, og vistnok flere, meget belærende, da de dreves i 9 særskilte Lodder med adskillige Underafdelinger. Til de Forsøg, jeg dermed havde foreslaet, og hvis Plan approberedes af det Kongelige Landhuusholdnings-Selskab, erholdt jeg i 5 Aar Understøttelse af 100 Ridd. aarlig af høibemeldte Selskab. Først med Aaret 1837 udløb de sidste Forsøg, og for ikke længe siden er min sidste Indberetning indsendt; Resultaterne vilte af mig vorde kundgjorte det landoecono:

misfe Publicum, ventelig til næste Winter, om Gud sparer Helbred. Her er ikke Stedet at udtale mig vidtløftigere herover; hvad her anføres, er blot skeet for at Ukjendte saameget desto villigere maae indromme min Competence til at tale et Ord med i denne fædrenelandste, almeennyttige Sag.

Jeg har ikke savnet Leilighed i de senere Aar, og navnlig 1832 i Kjøbenhavn, til at opponere imod dem, som fordomme Jydernes Seendragtighed til at forvandle de gølge brune Heder til lystelige Græsgange og frugtbare Kornmarker. Men en mundtelig Opposition er ikke saa indlysende som et skriftligt Foredrag; den ene Part trættes ved at høre, den anden ved at gjendrive, og man har stundom al sin Taalmodighed og Sindighed behov, for ei at harmes over Sætninger i Landbruget, som endog den dristigste Theoretiker vilde undsee sig ved at etablere.

Naar man i Kjøbenhavn gik mig alt for nær paa Klingen og vedblev med alt for mange Urime- ligheder, brugte jeg et argumentum ad hominem, som aldrig forfeilede sin Virkning: jeg henviste nemlig til Amagers store og vidtløftige Dverdreve, hvilke henligge:

- a) saaner ved mange store og deels theoretiske, deels praktiske Landmænd, uden at deraf var indtaget mere, troer jeg, end 300 Ldr. Land, laante til Skov-Anlæg, hvortil det dog neppe er bedst sikket,

naar undtages for Elle, Birke, samt nogle flere bløde Træsorter *) ;

- b) saa nær ved Kapitalister, som kunne speculere paa at erholde mange Procent af deres derpaa anvendte Midler;
- c) saa nær ved Danmarks bedste Torv, Kjøbenhavn, hvor Produkterne ere allerdyrest og til alle Tider kunne affættes;
- d) ja, saa nær ved en uudtømmelig Gjødnings-Masse, denne store Nerve i Agerbruget, som her er at faae saagodtsom blot ved at hente det, og jeg kan nu føie til: saa nær ved Hr. Owens Beenpulver-Fabrik **).

---

*) Foruden de nævnte Træsorter vore flere Tusinde Gege- og Naaletræer meget frodigt, fordi Terrainet indeholder baade stærke Leer- og sandede Jorder. — At det omhandlede, til Magleby eller Hollænderbyen hørende, Overdrev henlaae til ringe Nytte for Eodseierne, som alene anvende det til Udbrift for deres Kreaturer, og at Den Amager er blottet for Skov og Løvemoser, — fremkaldte Ideen om dette Skovanlægs Udførelse. Med de foreløbige Culturarbejder begyndtes i 1818; de dertil indtagne 300 Tdr. Land ere overdragne til Landhuusholdnings-Selskabets Disposition paa 40 Aar, eller til 1858.

Udg.

**) Et Læs Gjødning fra Renovationskølen kostede tilforn kun 12 Skilling; Kjøberne besørge selv Gjødningen opkjørt af Kølen og lode den henligge til Lørring inden den hjemførtes. Efterat Grosferer Owen har forpagtet Kølen af Kjøbenhavns Magistrat paa 5 Aar for en aarlig Afgift af 1001 Rbd., og benytter Skarnet til Pa-

e) Tilmed bestaae disse Jorder næsten uden Undtagelse af som mindst 8 til 12 Sommer god sandmuldet Luejord, hvis hensigtsmæssige Dyrkning lønner sig ganske anderledes end den magre og tørre Jordkorpe, de fleste jydskke Heder frembyde. Som sagt! hermed endtes Tvisten. Hederne bleve for det meste uopdyrkede og Amagers Oberdreve ligesaa.

Men at Den, der elsker sit Fædreland, dets Flor, Velstand og Folkeriighed, jo ret inderlig attraaer¹ disse L yngstrækninger under Cultur, er visseelig ikke at fortænke Nogen i. Hører man nu tale om at Faar og Geder kunne leve godt paa Hederne, saa mener man billigen, at ved Hjelp af disse Dyr's Gjødning kunde meget opdyrkes; og læser man Ord, som de udi landoeconomist Tidsskrift, 5te Bind's 1ste Hefte, af en gammel berømt Skribent i Faget, en Sch w e r z, som allerede 1802 har leveret et systematisk Skrift om det belgiske Landbrug, og altsaa i en lang Række maa have fremmet sine Kundskaber, og som tilmed har været praktisk Landmand, saa maa den Uforsøgte billigen tænke sig det let, at forvandle endog i kort Tid Jyllands Heder til Kløver-Marker. Men Faarene leve ikke af L yngen alene, og kunne ved denne ei opføde deres Yngel, altsaa ikke for-

---

tent- og anden kunstlig Gjøbning, er Prisen derpaa fra selve Kullen stegen til 3 Mark-pr. Læs, som Amagerne, saavidt vides, finde at være vel meget.

mere sig. Ikke engang Geden, som endnu er tarveligere end Faaret, kan ernære sig og sin Yngel med blot Lyng. Til begge vil der Græspletter i Hederne, saakaldte Grønninger eller Grønner; før St. Hansdag lidt Mosegræs; Lyngen maa ikke være stor eller gammel, eller visnet, men ung og blomsterrig; visner den (Bønderne kalde dette: Lyngen falder) i Blomstertiden, som f. Ex. 1835 og 1837 af Stormene i August, eller farer Jlden over Hederne, da kommer Lyngen seent igjen, og kun de bedste Heder frembyde da under denne Røgenheds-Periode nogle ret ædelige og nærende Planter; men som kun voxe tyndt og sparsomt. Er der Vidiebuste i Mængde, da kunne Faar og Geder vel ernære sig for endeel af disse Epidser; men Bustvexten lider derved og uddør tilsidst. For at ernære Faar og Geder paa Hederne, maa der Høe til, og mindre end 2 Læs Høe til 10 Faar eller 20 Geder vil jeg ikke raade Røgen at gaae til Vinters med, endog ved god Hedegang; de $\frac{2}{3}$ heraf maae endda opbevares til Foraaret og Læmme-Tiden; men hvorfor skal vel dette Høe komme i disse magre Egne? De allerede tilværende Jordebrug have sat sig i Besiddelse af al den Ukselhed, der er at bjerge ved Moser i Runde, eller Grønningen, eller ved Vandløbene, og give vist ikke Slip derpaa. — Schwergiver os imidlertid Anviisning hertil. Af hans Anleitung zum practischen Uckerbau, 2ter Band, findes det Stykke om Rødklever oversat i det nævnte

Lidskrift, og de Steder, jeg her sigter til, ere fornemmelig følgende:

Pag. 21: "Det vil ikke være paa uret Sted her at sige noget om Klexerets Dyrkning" o. s. v. *)

Pag. 22—23—24 og 7 Linier af Pag. 25 i Lidskriftets 5te Bind's 1ste Hefte maa nøie læses, naar man vil indvie i den Kunst, at aale Kløver uden Gjødning paa Hederne, naar det just ikke er "en fuldkommen tør Sandtop eller et Sted, hvor selv den nøisomme Lyng, erica, ikke vil groe." Naar undtages a) de hyppig under Vand staaende Steder, — men der voxer Lyngen ret gjerne og frodig, naar Vandet afledes; — eller b) Sandflugter, — der voxer den ogsaa gjerne, saasnart Sanden ikke flyver mere, og selv paa Sandflugter i Hede/Egnene finder man saare hyppig *Empetrum nigrum* (Røvslinger) udbredende sine fremliggende Grene mange Qvarter, rigelig bærende sine sorte, vammelsøde Bær, og naar denne har bredet sig, da ung Lyng derimellem, — saa veed jeg intetsteds hvor jo Lyng

---

*) Oversætteren skriver stedse Klexeret, ventelig efter Molbech's Lexicon; almindelig Sprogbrug og almindeligt Skriftsprog, og for at nævne en Auctoritet: Hornemann, hjemler Klexeren eller Kløveren; Tydskerne have der Klee, masculinum; Latinerne trifolium, neutrum; Krarup i sin landoekonomiske Skoleven, udkommet 1837, en Bog, som baade af Landhuusholdnings-Selskabet og en anonym Referent er anbefalet til Brug i Skolerne, har ogsaa Kløveren.

kan voxer i Hederne. "Men", siger Schwarz, "en Plaine med kraftfuld Lyng." Alt Underlaget maa være Sand, ikke Leer, sees tydeligt Pag. 23, Linie 7, hvor der staaer: "den derved erholdte Jord (Sand) jevner man", o. s. v.

Man kan efter Anviisningen gaae frem paa 2 Maader: den første, "ved at danne sig Bede paa 8 til 10 Fods Bredde, og derimellem en Flæk:Grøft af et godt Spadsstiks Bredde", — altsaa i ethvert Tilfælde ikke over $\frac{1}{2}$ Al. bred. Af Grøften "tager man nu kun for det første lidet Jord og lægger hen til Grundlag for Brandstederne"; paa denne Jord opstables Hede:Torvene, — der staaer ikke, om de skulle graves paa Stedet eller tilføres, eller hvorledes Opstablingen skal skee, paa det Forbrændingen kan vorde fuldkommen; thi skal Muldharven, som siden omtales, ikke slæbe Alt sammen i Klumper og gvæle Klever:Frøet, saa maa her ingen ubrændte Steder gives, men Alt maa være brændt til Aske. Den, som et Par Gange har forsøgt Jordskorpens Brænding, skal erfare hvor vanskeligt dette er. Hvorledes Torvene tørres og det beleiligste Dieblif til at samle dem og antænde dem, see vi heller ikke. NB. Ere de meget sandige, saa brænder kun Lyngen af dem, det Dvrige slet ikke, hvilket Erfaring mange Gange har lært mig, om de endog ere aldrig saa tørre. "Nu udgraves Grøfterne saa dybt, som Lyn:gens Rødder naae, og med denne Jord (Sand) jevner man de ujevne Steder paa Overfladen."

Derefter graver man saa dybt Spaden kan naae, og denne opgravne Jord maa udbredes overalt paa Ageren mellem Afsken, at denne ikke skal blæse bort, og at Kleverfrøet kan spire. Afste;Bunkerne udstrøes, Kleveret saaes paa den med Afte;Gjødning tilberedte Mark, nedbringes og fastnes ved Hjælp af en Muld;Harve." Hvorledes denne kan fastne Kleverfrøet til Jordsmonnet fatter jeg ikke.

"I det første Aar er Afsken nok; men i det andet Aar maa det overstrøes med anden Afste, 25 til 30 Edr. paa 1 Ed. Land;" er cirka 6 smaa Læs; og derefter siger han: "vil man ogsaa i dette Aar have skønne Klever, som selv endnu i det tredje vilde kunne yde en tilfredsstillende Glet. Gives nu en halv Gjødning, saa kan man ofte avle Hvede, i al Fald Ring paa en saadan Mark."

"Er Marken lavtliggende, saa blander man Kleverfrøet med Græsfrø, hvortil især Lotus;Arterne ere stikkede (Kjellinge Lænd) o. s. v."

Mon dette ogsaa skulde være det bedste til Mellemfød?

"Marken kan saa ligge til Græs saalænge ingen Mos viser sig derpaa, lidt Lyng forværrer den ikke, idet Dvæget gjerne fortærer denne tilligemed det øvrige, saalænge den endnu er ung." Her i Fylsland kommer efter Afste;Gjødning Mos førend Lyng, og den Lyng, som kommer først, er paa de lave Steder altid Lyng;Skjøn;Krone (*Erica tetralix*); paa de høiere Steder kommer paa Agrene først

Kræfpling eller Ræfpling (*Empetrum nigrum*). Den sidste æder Næg og Saar slet ikke og den første yderst sjelden. Den anden Maade hvorpaa slige Kleverbede dannes af Lyngjorder læses Pag. 24 og 25, og dette skal da ske ved:

a) "I Forsommeren at fælde Hedestorpen."

Herved bemærkes: dette Arbejde gaaer lettest om Vaaren meget tidlig. I Forsommeren og især naar Jorden er lidt tør, er det fast umuligt.

b) "I Efterhøsten anvendes dobbelt Pløining."

c) "Om Foraaret maa Ploven slet ikke berøre Marken; thi netop derved vilde Kleveret mislykkes. Man udsaaer tværtimod dette for sig alene, eller med noget Spergel, eller imellem Havre, neds harver det, og tromler Jorden fast. I det første og andet Tilfælde behøves intet andet end Afke (udludet Træafke); men i det sidste for Havrens Skyld endnu foruden Afke ogsaa kort forraadnet Gjødning."

Bed b vil jeg bemærke, at den Lyngjord, som er fældet i Forsommeren, slet ikke er raadnet, og ei engang, som Schwarz siger, Lyngen visnet saameget at den jo forhindrer en ny Pløining; den vil i det mindste først have Vinterveirfugtets Afvejringer.

Bed c finder jeg det besynderligt: at Schwarz, som selv tilraader og anseer for aldeles nødvendig en kun ganske liden Bedækning af Kleveren, $\frac{1}{2}$ Tomme nemlig (see samme Sted Pag. 30), nu vil tilraade, at saae Kleverfrøet i denne pultede og ujevne

Jord, og blot nedharve og tromle det. Enten er han i Bildfarelse Pag. 30 eller Pag. 25, jeg troer det sidste; men jeg er bange for at Bildfarelsen af det Hele er stor, og at det er en Hypothese, der staaer som etableret, men uden at stadfæstes ved noget practisk Forsøg eller ved Erfaring.

Schwerz, som ellers saa ofte pleier at sige os: Dette har jeg selv forsøgt, eller seet forsøge, eller anfører Elsner, Schmalz eller andre, tier her aldeles, og nævner intet Sted, hvor slikt er fuldbyrdet; han siger heller ikke paa hvilken af disse 2 Maader det lykkes bedst.

Da han beskrev Belgiernes Jordebrug, og navnlig den store Landstrækning, Campine, som dengang og endnu er Hede og lynchbegroet for en meget stor Deel, da mældte han Intet dets om. Jeg har i det mindste flere Gange læst Skriftet og nu paa ny gjennebladet det Herhenhørende. Besynderligt om Belgierne ikke skulde have forsøgt at opdyrke deres Campine paa denne Maade, dersom det af Schwerz Anførte var practikabelt; og saa meget besynderligere, som han (see Pag. 54 i samme Tidsskrift for Landoeconomie) anfører, at Besidderen af en Bondegaard i Egnen af Menin paa circa 39 Tdr. Land, ikke skyer en Udgift alene til kunstig Gjødning med Oliefager, Steenkuls:Afse, Blegeri: Afse til Beløb 2308 Francs. Jeg kjender ikke rigtig den Penge:Sort, Forfatteren mener, men antager 1 Franc til 12 Lybst Skilling, altsaa 5 paa

1 Specie, bliver 461 Specier alene til kunstig Gjødning paa 39 Edr. Land. Naar hertil lægges: Udgifterne ved den naturlige Gjødning, Udgifter til Skatter, Folkelønninger, Grund- og Drifts-Capitalers Renter, Bygningernes Vedligeholdelse m. m., saa maa man vistnok fast mere end forbanes og ønske at see en detailleret, men aldeles fra Praxis hentet Beretning om sligt et Jordebrugs Indtægter og Udgifter og dets endelige Balance!

Flere Steder siden efter taler Schweiz selv om, at man endelig ikke skal anvende Noget, som ikke svarer Regning i Jordebruget; han maa vel altsaa selv staae i den Formening, at det Anførte lonner sig.

For os danske Landmænd, om vi endog respectere Belgierne som Landmænd saare, saare høit, maa see høiere end Englænderne og Altenburgerne, for os maa denne Udgift være forbausende, og de Practiske iblandt os ville neppe indrømme Muligheden deraf.

Ved den første af Schweiz anførte Maade savner jeg hvilken Tid denne Frøesaaening bør see.

Det er enhver Sagkyndig bitterligt, at Hederne i Almindelighed ikke ere tjenlige at grave Løv paa førend i Mai; naar de nu graves f. Ex. først i Mai, og det vil vorde uafbrudt Løvveir, reises de 8 Dage derefter, og samles igjen 8 Dage derefter. Forbrændingen vil da foretages netop paa den tørreste Aarstid, som er saare godt. Men naar skeer Saaeningen? dog vel bedst strax ovenpaa, at Blæ-

sten ikke skal bortføre baade Aske og Sand? Endog paa en Torvemose her ved Gaarden, med riig Muld imellem, drev Asken først i Juli 1837 som en Røgskye for Vinden. Men er denne Aarstid da passende for Kløverfrøet at spire? og hvad vil, om det endog spirer, denne unge Spire werde, da Schwerz ikke omtaler, at den skal saaes i nogen skjermende Oversæd?

Og nu Rødkløverens dybe pæleformige Rod, som, det indrommer de Fleste og selv Schwerz, elsker en dybt behandlet Jord, og optager meget af sin Næring fra Underlaget; hvorledes vil vel denne komme ind i det blot Afkrællede? og hvilken Næring vil den vel finde i et saadant Underlag, som vore Heders sædvanlige, naar Sand og ikke Leer er det fremherskende? Det første Aar faaer Jorden ingen anden Gjødsfning end nogle Sommer af Jordskorpens Overlag, brændt til Aske; men andet Aar faaer den 25 til 30 Edr. Aske pr. Ed. Land og 3die Aar skal man der kunne aple Hvede eller i al Fald Rug efter halv Gjødsfning.

Var Tingen praktisk mulig, saa fik man vel Udveie til denne halve Gjødning ved Hjælp NB. af de 2 foregaaende Kløver-Ufgrøder, og saa havde man altsaa Hedeslykket i Cultur!

Det er en Opgave, værdig 10 Gange den største Præmie, som det Kongl. Landhuusholdnings-Selskab nogensinde har udsat, at faae paa saa lette Maader praktisk Veiledning til Hedernes Dyrkning, og endda

maatte Rutid og Efterslægt lovprise den heldige Fuldbyrder af et saa almeennyttigt Foretagende.

Hvo der kan avle Foder paa en Hede, har vundet den, siger Schwerz Pag. 22; dette indrømmer jeg, kun vilde jeg tilføie: I ikke alt for ubetydelig Mængde.

Skjøndt ikke saa høie Forventninger, som hiin Forfatter har om Hedernes Opdyrkning, og tildeels ved Jordskorpens Forbrænding, har ogsaa jeg havt, og har endnu noget Haab til begge Dele; men dette Rom bygges ikke paa een Dag.

Jeg vil bestyrke mit Fremsatte med en virkelig Kjendsgjerning, som, foruden af 2de fra Amtet, paa det Kongl. Landhuushn. Selskabs Anmodning, mig tilforordnede Skjønsmænd og Attestanter under hele Driften, D^{hr}. Lands-Overrets-Procurator, Proprietair Smith til Krogsdahl og Pastor D. Krarup, da i Naur, nu i Ulfborg, endvidere kan bevidnes af en talrig Mængde Raboer og Tjenestetyende.

Blandt de Lodder, jeg som før meldt har havt til Dykning for Selskabet, befandt sig ogsaa No. 9.

En kort Beskrivelse over Fremgangsmaaden der: med vil jeg her fremsætte: No. 9 var et nogenlunde høitliggende Mosestykke med sandigt og gruset Underlag, noget over 1 Td. Land, som deelees i 8 Underafdelinger, af hvilke a, b, c, d, e og f bestemtes til Jordskorpens Forbrænding paa forskjellige Maader, og de 2 østerste, g og h, skulde erholde: g. Gjødning $\frac{2}{3}$ Alffe, $\frac{1}{3}$ Faaremøg, 10 Læs à circa

1000 Pd. Læsset, h. god, blaa, fin Kalk: Mergel, 10 Læs à 16 Cubikfod pr. Læs. Afdelingerne c og d skulde igjennem hele Rotationen slet ingen Gjødning have, medmindre man vil tillægge Asken af den første Forbrænding saadant Navn. Hver Afdeling blev forsynet med Brak:Grøvter, 1 Alen vide, $\frac{3}{4}$ Al. dybe; Jordskorpen, hvor Grøvterne skulde være, blev afgravet i Løv og brændt med det Øvrige, men Grøvterne bleve ei gravne til fuld Dybde, førend Jordsmonnet *) paa Agrene var brændt, da Sandet blev kastet ind derpaa og udjævnet efter de laveste Steder. For Norden, som det laveste, blev kastet en Hoved: Aflednings: Grøvt, 2 Al. viid, $1\frac{1}{4}$ Al. dyb. Hvert Littera indeholdt 1 Skp. Land geometrisk Maal.

*) Den Distinction, som findes i den landoekonomiske Skole: ven Pag. 14: at man nemlig ikke maa kalde andet "Jordsmon", end det, som er dyrket, og ikke den uopdyrkede Hebe, kan vel ikke indrømmes for Tiden; den finder ikke Hjemmel i Sprogbrugen, ikke heller i Wolbechs danske Ordbog Pag. 540, hvor det hedder: Jordsmon i Almindelighed, Jord, Jordstrækning, Jorbeiendom. Vi sige ogsaa: Den Mand har et meget stort Jordsmon, og medtage da baade Ager, Eng, Kjør, Fjælleb, Hebe o. s. v. Men jeg nægter ikke, at det var ønskeligt, om vi havde et andet dansk Ord paa Tydsfernes Uckerkrume end Madjord, som dog allerede er gammelt og høvbet, see i Danmarks og Norges oekonomiske Magazin, 1759, 3 Bind: Søren Lesstrups Forslag om Heberne i Nørrejylland til Ager og Eng at optage, fra Pag. 91 til 113; Tobiesen om Mergel, oversat af Fausbüll, Kbhavn 1820; og mange flere danske oekonomiske Skribenter.

No. 9 havde 8 Under:Afdelinger, betegnede med Bogstaver og saaledes behandlede:

a, b, c, d bleve brækkede i April Maaned 1833, Surene bleve saavidt muligt satte paa Kant, eller siden reiste for at befordre Lørringen og lette Forbrændingen.

e og f bleve afgravede med Lyngtorv:Spaden, hvilket af en raske Arbejder fuldførtes i 2 Dage; Stykket holdt 1 Skp. Land geometrisk Maal = 1750 □ Al. Lørvene vare deels hugne Løv, deels Split:torv; Arbejdet fuldførtes først i Mai Maaned 1833.

g og h. Paa disse blev Lyngen afføden sidst i Marts paa en tør Dag og Jorden 2den og 3die April brækket.

No. 9 a.

1833. Surene vendtes d. 17de Mai, antændtes d. 28de, brændtes til Aske denne og følgende Dag, 3die Juni pløiet og isaet Boghvede $\frac{1}{4}$ Skp.; denne blev tynd og nedpløiedes. D. 17de Septbr. pløiet igjen og isaet Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug, 3 Tvillinger ansatte til $\frac{1}{2}$ Skp.

1835. Byg, saet 18de Mai $\frac{3}{4}$ Skp.; der blev Intet, som var værd at høste. Bygget kom godt op af Jorden, men formedelst jævnlig Regn i 5 til 6 Uger, blev det vandfoldet og uddøde.

1836. Kartofler, $2\frac{1}{2}$ Skp., fik 4 Læs haandlagt (flatsjødret) Gjødske, bestaaende af $\frac{1}{3}$ Faaremøg, $\frac{1}{3}$ Qvægmøg, $\frac{1}{3}$ forraadnede Saadder (gravet Hede: Løv: Jord), lagte 4de Marts af de rigtbærende

eller hollandske, optagne 28de Septbr., gave 4 Edr. 6 Skpr.

1837. Havre, 1 Skp. med Græsfrøe, gav 4 Tvillinger anslaaet til $\frac{1}{2}$ Skp. Græsfrøet, som var paaflaet og bestod af en Blanding omtrentlig saaledes: af Fløielsgræs (*holcus lanatus*) $\frac{3}{4}$, Havregræs (*bromus mollis*) $\frac{1}{4}$, Raigræs (*lolium perenne*) og Thimotheigræs (*phleum pratense*) $\frac{1}{4}$, stod meget tyndt; men det, som er der, er meget bredbladet og næsten alene *holcus lanatus*.

No. 9 b.

1833. Behandlet ganske som 9 a, og paa samme Tid, men Boghveden modnedes og gav 7 Edd., ansatte til $\frac{3}{4}$ Skp.; saameget kunde 9 a ogsaa have givet. D. 17 Septbr. saaet Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug i Rivelse omtrent 1 Tvilling; ubetydeligt i Kjørven.

1835. Byg $\frac{3}{4}$ Skp.; aldeles som a.

1836. Kartofler af samme Slags som a, 2 $\frac{1}{2}$ Skp., som fik 4 Læs haandslagt Mergel; lagte 4de Mai, opgravede 28de Sept., gave 3 Edr. 3 Skpr., dog vare de 2 Rækker for Besten af de røde, som ere mindre rigtbærende, og disse 2 Rækker udgjorde $\frac{1}{8}$ af Ugeren.

1837. Byg $\frac{3}{4}$ Skp. med paaflaet Græsfrøe, 30 Edd. ansat til 6 Skpr. Græsfrøet var tyndt, men saa langt, at det fulgte med i Neegbaandene.

No. 9 c.

1833. Behandlet som No. 9 a; men Torvene

samlende tidligere, for at brændes mere til Kul end til Aske; nedpløiet strax; igjen pløiet 5te August og harvet; pløiet 17de Sept. og isaaet Rug $\frac{3}{4}$ Skp. NB. Dette Stykke saae i Efteraaret 1833 bedst ud af alle 8 Lodder.

1834. Rug, 2 Tvillinger ansat til $\frac{3}{8}$ Skp.

1835. Byg $\frac{3}{4}$ Skp.; aldeles som a.

1836. Havre 2 Skp. saet 2den Mai; kom godt men vel tykt op, og i 14 Dage lovede det ret godt; men stod derefter hele Sommeren og sygnede, uden at komme videre. De for det meste visnede Planter laae endnu paa Jorden i August Maaned, da Dhr. Smith og Krarup toge Forsøgs-Lodderne i Diesyn. Der blev aldeles Intet værd at høste.

1837. Havre 1 Skp. Intet ablet. Græsfrøet er kun at see.

No. 9d.

1833. Behandlet som c; men istedet for at ligge Brak, pløiedes her til Boghvede 3die Juni; blev neppe saa stærkt som 9a og b; nedpløiedes 17de Sept. og isaaedes $\frac{3}{4}$ Skp. Rug.

1834. Rug. Slet intet.

1835. Byg $\frac{3}{4}$ Skp.; som a.

1836. Havre 2 Skp.; ganske som c.

1837. Havre 1 Skp. Intet værd at høste. Græsfrøet er kun at see.

No. 9e.

1833. Istedet for at bryde det med Plov, lod jeg Jorden affrælle med en Lyngtorv; Spade; 2

Folk, som ere duelige og vante til Arbeidet, afgrove 1 Skp. Land, 1750 □ Al., paa 1 Dag, deels i hugne Løv (d. e. Løv, som ere fire-sidede og lige), deels i Splittøv, som ere rundagtige og tynde paa Løvenes Udsider, alt eftersom Jordsmønnet var fast eller løst, stærkt eller svagt tilgroet med Lyng. Løvene reistes op til hinanden; 8 Dage efter Gravningen vare de tjenlige til Antænding med det Dørrige d. 28de Mai; stode 2 og 2 sammen, og brændtes fuldkomment; men gave ikke saamegen Afke, som Plovsurene ved 9 a og b. 4de Juni blev det pløiet og isaaet $\frac{1}{4}$ Skp. Boghvede; som godt op, men uddøde siden; nedpløiedes 18de Sept. og isaaedes Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug, 4 Tvillinger ansat til $\frac{3}{4}$ Skp.

1835. Byg $\frac{3}{4}$ Skp., som a.

1836. Spergel (Gjer) 3 Potter saaet 3 Mai, høstet til Høe 16 Juli, avlet omtrent $\frac{1}{3}$ Læs = circa 16 Lpd. 2 August pløiet og atter isaaet Spergel, som nedpløiedes til Rug 17 Sept., isaaet $\frac{3}{4}$ Skp., som lovede godt i Efteraaret.

1837. Rug, 5 Tvill. ansat til $1\frac{1}{4}$ Skp. Græsfrøet maadeligt.

No. 9 f.

1833. Behandlet som e, den næstforegaaende Afdeling; men Løvene samledes i Skruer (Stabler) med Abninger i Midten. Forbrændingen lykkedes her næsten ligesaa godt som ved e. I det der var fuld Ild i Bunkerne, adsplittedes de med en Ildfork

og fordeeltes over hele Pladsen. Efter Forbrændingen spredtes den paa Skrue; Stederne tilbageblevne Afke ud over det øvrige Jordsmon med en Skovl. 4de Juni ploiet og isaaet Byg $\frac{3}{4}$ Skp. Dette kom herligt op med brede Blade; men formedelft megen Regn sidst i Juni blev det vandfaldet og aldeles ødelagt; det nedploiedes 18de Sept. og isaaedes Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug i Rivelse omtrent 1 Tvill. Korn ubetydeligt.

1835. Kartofler. Hertil haandgjødsket med $\frac{1}{3}$ Faaremog, $\frac{1}{3}$ Qvægmog, $\frac{1}{3}$ Jord, alt vel sammens blandet om Esteraaret forud. Til Sæden toges smaae Kartofler, men 2 til 3 lagdes i hvert Hul; 9de Mai lagte 4 Skpr.; kuns avlet $1\frac{1}{2}$ Skp., da ogsaa disse lede af formegen Fugtighed, som almindeligt ved alle Kartofler dette Aar her i Egnen. 17de Sept. isaaet Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1836. Rug, blev kuns 1 Tvilling. Korn ubetydeligt.

1837. 1 Skp. Havre og paaasaet Klover. Havre 6 Tvill. ansat til 1 Skp.; Kloveren maadelig, kuns ret god paa en hoi Ende.

No. 9g.

1833. Lyngen affveden, brækket 2den og 3die April, var bestemt at brydes i Marts, men man kunde ei for Tælen (Frosten i Jorden). I August paaførtes 10 Læs Gjødning, bestaaende af: $\frac{2}{3}$ Heder Torv-Afke og $\frac{1}{3}$ Faaremog, nedploiet 16de August,

harvet, 19de Septbr. pløiet til Rug og saaet $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug; ikke høstet; duede ikke.

1835. Havre $1\frac{1}{2}$ Skp.; saaet 8de Mai; blev Intet.

1836. Kartofler, $2\frac{1}{2}$ Skp. hollandske, fik 4 Læs Mergel, haandlagte 3die Mai, opgravede 28de Sept. 2 Edr. 5 Skpr. Rug saaet 29de Sept. med Græsfrøe.

1837. Rug, 13 Tvillinger ansatte til $2\frac{1}{2}$ Skp.; Græsfrøet godt.

No. 9h.

1833. Behandlet som Næstforegaaende; men sidst i Juni paafortes 10 Læs god fin Kalk-Mergel, som spredtes først i August, sloges itu med Røller, da man ei kunde tromle eller harve det, formedelst Plov; Jurenes Ujevnheder. 16de August pløiet det tort og Jorden stærkt harvet. 19de Sept. pløiet og isaaet Rug $\frac{3}{4}$ Skp.

1834. Rug, 5 Tvill. ansatte til $1\frac{1}{4}$ Skp.

1835. Byg $\frac{3}{4}$ Skp., saaet 16de Mai, avlet 4 Tvillinger, hvori omtrent kunde være $\frac{3}{4}$ Skp. Byg; men $\frac{1}{3}$ var desuden afblæst ved Stormen den 7de og 8de August.

1836. Kartofler, hollandske, $2\frac{1}{2}$ Skp., lagte 3die Mai, beholdt 4 Læs Hedetors-Alske og Saare; mæg blandet og haandlagt; opgravede 28de Sept.; gave 4 Edr. 4 Skpr.

1837. Havre 1 Skp. med Rød; og Hvidflø;

ver, 31 Ewill. ansatte til 7 Skp. Kløveren overmaade god, ja saa lang, at den tildeels bandtes med i Reegbaandene.

Fra betydelige Sammenligninger vil jeg her afholde mig; dertil vil erholdes Leilighed, naar de samlede Resultater af alle 9 Lodder engang udkomme; men jeg bør maaskee her gjøre opmærksom paa Følgende:

A. I min Indberetning til det Kgl. Landh. Selskab i Slutningen af Aaret 1835 stod Følgende: Det vil saaledes erfares, at paa Mose:Jorderne No. 8 og 9 er i Aar Alt mislykket. Det vil være mig af Bigtighed, at D^hrr. Attestantere bevidne hvad de i efterskrevne Henseende have seet:

1. Om Lodderne bare Spoer af omhyggelig Dyrkning.

2. Om Grøfterne mellem Afdelingerne vare vel oprensede.

3. Om det var kjendeligt, at de Sædarter, der i Indberetningen angives, virkelig vare saaede i hver især.

B. Udi Indberetningen af 22 Novbr. 1836, hedder det om Lodden No. 9: Mærkeligt nok, Jorderne have udbortes alle Tegne til Frugtbarhed, dyb, skjor, velbehandlet, sortagtig Muld:Jord; saaledes anfaae vi den under omtalte Herreris Nærværelse.

Hvad D^hrr. have attesteret veed jeg rigtignok ikke, da mig sædvanlig ikke meddeles Indhold af Attesterne, men jeg kan aldeles ikke tvivle om, at

de jo have attesteret overensstemmende med Indberetningerne.

C. Af Behandlingen ved No. 9, e og f, vil det erfares at 2 Karle udfordres til at grave almindelige Lørv af en L yng:Plads paa 1 Skp. Land, 1750 □ Allen, i 1 Dag.

Ansætter jeg disses Dagleie, som 1833, da Arbeidet skeete paa deres egen Koft, til 20 §., er det 2 Mk. 8 §. Altsaa paa 2 Skp. Land til 5 Mk. Rigsbank. Ufdelingerne g og h vare ligeledes 2 Skp. Land; dertil anvendte jeg en heel Dag 3 Trækstude, hvis Arbeide samme Tid sædvanlig her betales med 20 §. pr. Beed, eller hver Halv: Dag, er for en heel Dag 2 Mk. 8 §. Med Ploven fulgte 2 Karle, thi een var ikke i Stand til at besørge dette Arbeide, da Jurestrimlerne hvert Dieblif gif tilbage paa dette ujevne, aldrig før dyrkede Jordsmon. Dagligt for Disse à 20 §. er 2 Mk. 8 §. Altsaa her ligeledes Udgift paa 2 Skp. Land 5 Mk. Men det er vist at Arbeidet forrettes lettest og fuldkomnest ved Afgravning med den jydskke L yng:Lørv Spade. Deels blive Lørvene da omtrent lige tykke, altsaa tørres paa een Tid, hvilket Plovsuren ikke kan, da denne er ulige tyk. Deels skaanes ved denne Maade Arbeidet med Plovsurens Overstikning og Opbringning, og Forbrændingen lettes betydeligt. Mergel spiller en Hoved:Rolle ved Hedes og Mose:Jorders Opdyrkning. Dette er aldeles intet Nytt, thi for over 80 Aar siden har den beviislig været

anvendt dertil her i Egnen, og anvendes endnu af Bønderne, som ikke opbryde et Stk. Hede: eller Mose:Jord, naar de ei have Mergel, eller ved Hjælp af Enge meget rigelig Gjødning. Men Mergelen har forhen havt, tildeels ogsaa har endnu, anlediget adskillige Misbrug, af hvilke jeg her blot vil nævne: a) Man paaførte og paafører Mergelen sædvanligst paa den brudte og i store Bræk:Furer liggende Jord, og lader den der ligge, uden at spredes, ofte meget lang Tid. Nu synker Mergelen strax ned imellem Furerne, tørres ikke, og kan altsaa ei skilles ad, forbliver i Klumper, og stedse vaad behandlet, virker den altsaa ikke nær det, den kunde og burde. Jeg har paa nye opdyrket saadanne engang brudte, men da igjen lyngflædte Hede: og Mose:Jorder, og naar de gamle hvide Agre vare pløjede, har jeg meget ofte endnu kunnet see Stederne, hvor Mergelen har været aflæst. Ligeledes har jeg ved et faste Bræk:Grofter paa Mose:Jorder, der funden Mergel 6 til 8 Tommer under den forhen dyrkede Jordskorpe henziggende i store Klumper, som, naar jeg forsøgte dem med Syrer, brusede ligesaa godt som den nylig udgravede. b) Man tog, og tager endnu enkelte Steder flere Kjærve af Jorden, end den burde give, og for det meste langstraæt Sæd. Efter min Mening, støttet paa practiske Forsøg og Data (men desværre ikke kemisk undersøgte) indeholder Lyngen, saavel paa Heder, som i Moser et Garvestof, som ofte forraades ved den blotte Lugt, og som ligesaaalidet er de

mig bekjendte dyrkede oekonomiske Planter tjenligt, men meget mere skadeligt, som Egebarken er det. (At vore nyere Gartnere, til Driverier og til Planter, som egne sig for Lyng:Jorder, anvende Lyng:Jord med passende Blandinger, forandrer ikke det her statuerede). Ved Afbrænding af Lyngen kan Man vel for det meste tilintetgjøre denne Skadelighed, forsaavidt Lyngen over Jorden angaaer, men Rod:derne og de usforbrændte Stilke over Jorden blive dog tilbage, og den Lyng:Jord, som i Martusinder har samlet sig ved Lyngens Affald, betages ikke her: ved dens Garvestof.

Jordkorpens Forbrænding er vist nok et Mid:del, tjenligt til at tilintetgjøre dette Stof, forsaavidt som der ikke i Underlaget, som ei brændes, endvidere indeholdes Noget heraf, men dette er de allerflestes Steder Tilfældet. Aldeles at gaae saa dybt med Jlden, som dette Stof kan antages at være, er de fleste Steder ugjorligt; thi deels brænder sliq Under:Jord ikke, men er en død dyndet Masse, hvorom Man let kan overbevise sig paa de lavere Steder i Hederne, hvor den i stor Mængde ligger nedfyslet, deels vilde Man derved berøve Jorden al Fasthed og al Mad:Jord, thi til saadan kan den vist ved passende Blanding omdannes. Lad ogsaa det brændende Overlag være 8 til 12 Tommer, saa giver dette ved Brændingen, naar der ei er Leerdele der: imellem, kun hoist ubetydelig Afte, fra 1 til 2 Tommer i det høieste. Er Underlaget nu Sand eller

Grus, saa seer man let, at den ved saadan Forbrænding tilveiebragte dyrkelige Jord er utilstrækkelig. Man savner ikke enkelte Exempler paa Jorder, som have brændt dybt og efterladt en Mængde god Aske, hvori der avles ypperligt Korn nogle Aar, men de have enten havt leeragtigt Underlag, eller god Jord underned, eller Asken har været 4 til 6 Tommer høi, og endda bleve Jorderne affræstede, saa at de kun ydede gode Afgrøder i Forstningen, og efter saa Kjærve maatte man enten komme dem til Hjælp med Mergel eller Gjødning, eller udlægge dem. Optoges de igjen, vare de aldeles ikke frugtbare. Ved en god rundelig Gjødning, men ingenlunde ved sparsom Gjødning, kan man modarbejde dette Stof; men vissefelig ikke uden for en kort Aars Række.

Ved Brak havde jeg troet at det lod sig iværksætte, og har derfor flere Gange prøvet flere Aars Brak, men uden mærkelig gode Følger. Kalk er ogsaa bleven forsøgt, og er saare godt, naar Man har det saa nær og saa billigt, at det i Praxis kan svare Regning. Mergel har derimod stedse vüst sig virksom, og i Henseende til dens Qualitet, har jeg baade seet forsøgt og selv forsøgt flere Slags. Mergel ofte findes ved Grønner i Heden en meget sandagtig, for Følelsen røe og grov Mergel, iblandt det smaae Steen; men som dog bruser godt. Endogsaa denne har jeg funden saare god. Naar jeg af Kalkmergel kun har anvendt omtrent 80 Læs à

16 Cubikkod pr. Td. Land, saa har jeg gjerne brugt 110 til 120 Læs af den anden stride Mergel, og sporet ligesaa god Virkning deraf.

Ligesom Alt i Natur:Riget har sin jævne Overgang, og Intet kommer pludseligt, saaledes ogsaa med Hede og Moser. De falde ind og gaae over i hverandre, saa at man ikke let uden megen Praxis vil kunne bestemt erklære sig for ethvert lyngklædt Stykke, om det er Hede eller Mose. Ofte finder man Moser, ja endog Skudtorv:Moser (Klyne:Moser) paa Ryggen af Bakkerne. Dette er endogsaa Tilfældet paa nogen Hede, jeg har tilkjøbt. Men vist er det, at man ikke feiler ved at kalde saadanne Jorder Mose:Jorder, hvor der hyppig voxer Lyng:Skjøn:Krone (*Erica tetralix*). Rjær:Uld (*Eriophorum*) og rosmarinbladet *Andromeda* (*Andromeda polifolia*) tyde mere paa Skudtorvjord, ihvorvel de ogsaa nu og da findes i Hede:Moser.

Den Mose, jeg under No. 9 med dens 8 Udsdelinger har omtalt, danner just en saadan Overgang mellem Hede og Mose, men vil her i Egnene, uafgrævet, eller i naturlig Tilstand, kaldes Mose. Kun ganske enkelte Sten af Leer:Blanding findes i Underlaget, hvilket vistnok hidrører fra et leeragtigt Underlag, som ligger 4 til 500 Alen oppe paa Bankerne længere i Syd og Sydvest; og af hvilket Jordsmøn jeg ogsaa under No. 3 og 4 har havt 12 Skp. Land optaget blandt Forsøgene for det Kongl. Landhuush. Selskab.

Uf det her Anførte sees det let, at jeg ikke kan indrømme den Sætning, at de jydskke Heder let lade sig opdyrke. Der skal mere til end Menneste-Kraft og Flid. Saaledes, naar Talen er om Hederne i Almindelighed; men ikke saaledes er min Mening, naar man taler om enkelte Steder i Hederne, eller vel endog enkelte store sammenhængende Heder.

Uf al Hede;Jord anseer jeg den som ganske fortrinligst skicket til Opdyrkning, som under en temmelig tyk Lyng;Mor har Leer; eller meget leer; holdende Underlag, og i Særdeleshed, hvilket som oftest er Tilfældet, naar den har Mergel i Nærheden. Uf saadanne Jorder har jeg seet de fleste paa ligestort Areal mellem Viborg og Hobroe, Viborg og Randers, Hobroe og Randers, men ogsaa andre mindre Strækninger flere Steder. I Salling, Thy og Mors træffer man vel ofte Hede;Pletter med leeragtigt Underlag, tjenlige til Opbrydning, men sædvanligst er Lyngen i disse Egne meget kort, vist nok en Folge af Jordskorpens hyppige Afgravning til Brændsel, da der almindeligviis de nævnte Steder have Mangel paa Skove og Skudtorv; Moser, og Hede;Jorderne vist nok i Aarhundreder have været benyttede til saadant Brug. Hede;Jorder med leeragtigt Underlag, hvor Vandet kan afgraves, og især hvor man har Mergel til sin Naadighed, eller rigelig Gjødning ved Hjælp af naturlige Enge, alle saadanne kunne lettest og sikkest opdyrkes. Havde Schwers omtalt et saadant Jords;

mon, da han vilde lære os at avle Rodflever paa raae Hedejorder, skjøndt vistnok ved Hjælp af andre Dyrkningsmaader, da kunde jeg havt meget let ved at fæste Tro til hans Anførte. Paa slige Jorder har jeg seet, naar Lyngen har været affveden, enkelte baade røde og hvide Klever fremkomme, vistnok tabt med Hornqvæggets Gjøde eller hidbragt af Fugle. Denne Jord har, naar den ikke hyppig har været afgravet, almindeligviis en riig Lyngvæxt, og sædvanlig i Bunden paa de mere aabne Pletter guult Mos, ikke hvidt. Det Slags Heder findes sjelden i store, flade, sammenhængende Strækninger, men afvejlende med Høie, Bakker og Dale. Forsaavidt Bakkerne ikke kunne dyrkes for Tiden, ville de afgive herlig Leilighed, især paa Syds og Østsiden, til smaae Skov:Anlæg.

Næst efter dette Slags Heder anseer jeg beqvemst til Opdyrkning dem, som have en god Lyngvæxt med en Overskorpe af 6 Tommers Tykelse eller derover, og paa de mindre bevoxede Steder guult Mos i Bunden, samt hvor Underlaget er guul eller hvid Sand og Gruus. Frugtbare ere de langt fra ikke i og ved sig selv, men de kunne, ved Hjælp af Mergel og Gjødning, eller nær ved gode Torve, i Særdeleshed ved Affætning af Kartoffer, samt naar man kan tage god Gjødning tilbage, vorde ret lønnende. Som Exempel paa det sidste vil jeg nævne største Delen af Ahlheden. Til det Slags Heder, som lønnende kunne og bør opdyrkes, regner

jeg de Hedesstrækninger baade af de 2 foran nævnte Slags og andre noget ringere, naar de ligge enten nær ved Gaarden, eller i Ugermarkerne, eller tæt derved, og de ikke fra Alders Tid ere saa afgravede, at de ingen dyrkelig Overtorpe have, eller Jordbruget mangler alle Hjælpe midler. Af saadanne Heder gives der mange Strækninger, som successivt opdyrkes, Noget et Aar, Noget et andet; men kun den, som i en lang Aarrække har kjendt det Locale, eller som ved Hjælp af Carter sammenligner den Ugerjord, der var til Stederne for 40 Aar siden og nu, vil finde en betydelig Forskjel. Men af den Ubekjendte sees det ikke; han taler kun om det, der er tilbage at udrette, ikke om det, der er udrettet. Angesten for den nye Matricul og de mange Aar, dens Arbeider varede, holdte Mange her i Egnene tilbage fra saadanne Opdyrkninger. Krigsaarene, da der savnedes Hænder til den besværlige Mergelkastning og andre landlige Arbeider; efter Freden, og navnlig Perioden fra 1819 til 1826, da Arbeide kostede mere end Produkterne, forvoldte ogsaa en Standsning i saadan Virksomhed. Bondens slappede Velstand i saadanne Aaar, som 1835 og 1837, da Stormene mange Steder her paa Vestkanten af Jylland have berøvet de Fleste, just som de stode færdige at høste, den halve ja tre Fjerdedeel af deres ellers erholdte Høst, have ligeledes berøvet mangen flittig og stræbsom Bonde den Drifts-Capital, der nødvendig udfordres som et Forskud; thi

"Jorden tager for den giver", siger Ordsproget. Jndskrænkede disse Tab sig endda til de samme Aar, hvori Uheldene indtraf, da bleve de snart overvindelige; men deres Følger paa Jordebrugerne ere mange Gange uberegnelige. Jeg vil blot nævne disse: For at kjøbe Korn, maa Bonden sælge af sin Besætning meget mere end han kunde og burde undvære; her mangler ham altsaa Gjødning, og det i hele Rotationen. Har han kun lidet Korn, saa faae hans Trækdyr intet; men naar Tiden kommer at de skulle arbejde, saa kunne de ikke; Arbeidet forrettes da enten usfelt, eller til urette Tider, og i al Fald det Allernødvendigste; men hertil regnes ikke Opdyrkingen. I den Kredts, hvor jeg er bedst bekendt, har jeg dog været Vidne til mange ikke u hensigtsmæssige Opdyrkingen. 2 unge driftige Mænd her i Sognet have til Exempel opdyrket i et Tidsløb af 16 og 21 Aar den Ene over 20 Edr. Land til circa 12 Skpr. Hartkorn, og derved udvidet sin Besætning $\frac{1}{3}$ Deel; den Anden over 30 Edr. Land til 6 Edr. Hartkorn, og forøget sin Besætning $\frac{1}{4}$ Deel. Begge have næsten ingen Høbjergning, men udlægge deres Opbrydninger med Græsfrøe, som det første Aar høstes til Høe og Modenhed, og begge have Mergel i Mængde, skjøndt den hidtil har været opkastet i smaae Grave, og kun for et Par Aar siden har den Sidste fundet Mergel i en Bakkesside og nu anbragt Grav til at kjøre udi.

Men store, sammenhængende Hedestrækninger

kjender jeg f. Ex. i Ginding, Brads, Hammerum, Nørvang, Bolling og flere Herreder, hvor der kun ere enkelte Pletter, som egne sig til Opdyrkning under de nærværende Forhold. Overlaget er der tyndt og Underlaget enten Ahl eller haardt Grus, eller, hvor det er bedst, mild Sand, guulagtig eller hvidgraae. Jeg kjender halve, ja jeg kunde sige hele □ Mile, hvor der ei engang er Leer at faae til Bæggens Opførelse eller et Logulvs Lægning, f. Ex. den nordlige Deel af Ørre og Sunds Sogne. Naar der hørken have Mergel eller Højbjergning, er det forgjæves at tænke paa Opdyrkning, som kan erstatte Udgiøterne. Mange Agerbrug have Hede i Overflødighed af sidstnævnte Slags, og der er ingen Tvivl om at de jo kunne erholde Bevilling til at udparcellere endeel heraf og bosætte Familier herpaa. Erfaringen har viist os flere hundrede Exemp-
ler ikke alene herpaa, men endog paa Nybyggere, bosatte paa langt bedre Jordsmon, som efterat have i faa Aar tilsat det Lidet, de eiede da de etablerede sig, ere faldne Communerne til svær Byrde med en talrig Borneflokk, og det er vist ikke denne Folkerig-
hed, der er et Land som Danmark gavnlig.

Vil man see hen til, hvilke Summer Regjerin-
gen i en lang Række af Aar har maattet anvende paa Ahlhedens Colonier, saa overbevises man snarlig om: at Etablissementer i det Store ikke ere privat Mand's Sag, og dog havde største Delen af disse Colonier et Jordsmon, saare herligt til Opdyrkning.

Nogle af dem sydligst havde ogsaa lidt Eng og Leilighed til at vinde mere, deels ved Overrisling, deels ved Bakkers Nedstjæring, samt noget Mergel, hvilke Hjælpe midler dog først i de senere Aarti ere benyttede. Men alle havde de en Veligheden, som sikrede dem let Af sætning af Producterne, og alle medbragte de Kundskab om og Lyst til Kartoffels og Spergels Dyrkning, 2de Bærter, som ere Heder: dyrkeren fast uundværlige; ved Hjælp af især de første vandt de nye Colonister mange rede Penge fra Viborg Bye. De mange Privilegier, som tildeeldes disse Nybyggere, samt at de erholdt Huusleiligheder, og ligeledes de dybe og kostbare Brønde uden Bekostning for Dem, samt at Landmændenes Stilling i Slutningen af forrige Seculum og det første Aarti af indeværende var saare gunstig, dette Alt bevirkede Opdyrkningen af store Strækninger paa Aalheden. Nu fremmes saadant mere vanskeligt, og endog Aalheden's Colonier selv antage saare vel underrettede Mænd, navnlig Sognepræsten Hr. Carstens, snarere at være i Aftagende end i Tiltagende, efter et Manuscript herover, han har været saa god at meddele mig. Nogle af Hederne, og det destoværrer den aller største Deel, ere saaledes under nærværende Forhold uopdyrkelige, deels fordi deres naturlige Ufrugtbarhed er for stor, deels fordi Opdyrkningen ikke lønner sig, deels fordi man paa Stederne, hvor de ligge, mangler Mergel eller Gjødning. Alt nogle af Hederne ikke opdyrkes fordi man undskylder sig med, at man ikke kan undvære det

Jldebrændsel, som groer derpaa, eller den Faares drift, her findes, er efter min Erfaring ingen gjældende Undskyldning; thi har man Midler til Heders Opdyrkning, og er denne lønnende, saa beholder man, ved sparsom Hunsholdning med det øvrige brædselbærende Jordsmon, dog de fleste Steder Noget tilovers, og giver Opdyrkingen Overskud, saa faaer man herfor, i hvilkensomhelst Egn, nok Brændsel. Lyngen er som Næringsmiddel for Faarene høist ubetydelig, som for omtalt, og 10 Tdr. Land simpelt Ugergræs giver mere Næring end flere 100 Tdr. Land lynggroede Jorder. At forvandle disse sidstnævnte Heder til taaleligt Ugerland og erholde lønnende Afgrøder, er for Tiden ikke tænkeligt. Belgien har endnu sit Campine, og Engelland (ikke Irland og Skotland medtagne), har jeg nylig læst, er endnu i Besiddelse af over 1,500,000 Acres Land (1 Acre circa 6 Skpr. Land) uopdyrkede Jorder, og dog er begge Steder Industrien saare stor. Man betænke blot, at det første Sted gaaer det nuge Mandskab 2 à 3 Mile for at saae, luge og ruske Hør; for at lægge, luge og optage Kartofler, som de leie Jord til; ja at man i Kurve opsamler og forhandler den Gjødske, Heste, Qvæg og Faar tabe ved at færdes paa Veiene eller til Græsgangene; og at i Engelland ere saamange næringsløse Mennesker, endstjondt Prohibitivsystemet*) endnu der

---

*) Forbud mod Indførsel af fremmed Korn, naar Landpriserne ikke overstige en vis, og det meget høi Priis,

vil bevirke et vistnok lønnende Overskud af de raae Jorder, som med Rimelighed kunne cultiveres. Sønderjylland og Holsteen have endnu megen uopdyrket Jord og det ikke meget langt fra gode Torves Pladse. Man bereise engang Kieler:Chausseen fra Neumünster til 2 Mile nær Hamborg, og man vil finde megen Lighed der ved Mergelkastning, Saadsders og Lyngs Strøelse, og mere, med det, som anvendes i største Delen af Jyllands Hede: Egne! Det er vel et, desværre endog i Matriculen antaget Princip, at de flette Jorder kunne forbedres til mere end det dobbelte i 20 til 30 Aar; men ligesom jeg engang for paa rette Sted har modtaget dette, saaledes skal Erfaringen nok vise: at Hede: Jorderne, forsaavidt de ere Sand: Jorder, og Sand: markerne i Hede: Egnene ville have Grundforbedringer i flere Tommers Lykkelse før de kunne siges at være dobbelt saa gode som forhen. Jeg erindrer, at afdøde Geheim: Conferentsraad Stiftamtmand Guldencrone var meget kjed af at nogle af Møes: gaards Agermarker vare saa flette, fordi Sanden prædominerede. Han raadspurgte flere kyndige Land:

---

hvilket Lovbud blev givet for at Agerdyrkerne saaledes bedre kunde bestaae; men hvorved Haandværkere og flere simple Kjøbstædsfolk lide betydeligt. Da Fleerheden af Agerdyrkerne i Engelland ere større eller mindre Forpagtere (Gentlemen farmers or small farmers), saa komme de høie Kornpriser meest Gieren til Fordeel, da han ved Forpagtingens Udløb kan opkræve Afgiøten derefter.

mænd og vilde gjerne have anvendt Betydeligt for at gjøre disse Marker frugtbare. Den i sin Tid bekjendte dnelige holsteenske Landmand Inspecteur Reiche konsuleredes ogsaa ved et Besøg paa Moesgaard, men erklærede: at kun Paaførsel af 5 til 6 Sommer frugtbar Jord var i Stand til at give nogen varig Grundforbedring.

Vil man see hvad en Sandmark, efter i Aarhundreder at have faaet rigelig Gjødning, er bleven til, saa betragte man Lundenæs i Ringkjøbing Amt, $\frac{1}{2}$ Mil Østen for Skjærn Broe, engang ved St. Hans Dags Tider, og man vil da vist nok sande min Mening: at Jntet er at forbedre varigen ved saadan Jord, uden Grundforbedring; men om denne er lønnende, eller i Stand til at erstatte de derpaa anvendende Beføstninger, derom kan ikke Theorien, men kun en velanvendt Praxis, domme.) Facit og Netto-Provenüe maae være reelt, og ikke paa Papiret alene; thi ved det sidste bestaaer Landmanden ikke, ei heller kan han deraf tage sine Udgifter. Mange have meent: at Hederne næsten alle forhen have været opdyrkede, men at de ere faldne tilbage i Lyng ved overordentlige Tilfælde, og navnlig den bekjendte sorte Pest; men jeg troer ikke dette, og er overbevist herom. Noget har vist for: L.e. været dyrket, som nu ikke er det; maaskee ogsaa Noget fra hiin Tid, men dette er dog ikke meget af det Hele. Den Ager, som forhen har været under Ploven, har saa umiskjendelige Kjendemerker

for det vvede Die, deels i sin Figur, om den endog er lyngklædt, deels, og mere vist, ved at man seer Grøfter, Diger eller blot Skjelmærker opfastede deri, saa at man med Sikkerhed tør påastaae, at adskillige Heder ligge i Urjord.

Jøvrigt indrømmer jeg, at mange, ja de fleste Strækninger paa gode, altsaa let opdyrkelige, Heder, som nu ere udmærkede ved Tuer og smaae Høie i nogen Mængde — de være nu aarsagede af Muldvarpestud, af Myretuer eller begge tillige — at disse, siger jeg, forhen i meget gammel Tid have været opdyrkede; men her savner man heller ikke Spor deraf. Ligesaalidt savnes dette ved Hedejord, nu lynggroet, men som forhen i yngre Tider har været dyrket. Jeg mener hermed de mindre gode og for Lyngvært tilbøielige Jorder, som før Udskiftningerne udgjorde enten nogle Byers eller Gaardes Udmærker. Ogsaa herpaa kjender jeg en Deel Exempler. At Ingen skjottede om at flytte ud paa disse Lodder, som man vidste fra Alders Tid at have faaet enten ingen eller høist ubetydelig Gjødning, var ei at undres over, og 20 Aars Henliggen var mere end nok til at give disse deres oprindelige Lyngtæppe tilbage. Jeg kjender Gaarde paa ikke over 20 Edr. Hartkorn, som have flere 100 Edr. Land Hede, hvoraf endeel kunde opdyrkes og virkelig blive det, naar Eierne ikke manglede enten Mergel, Gjødning eller Drifts:Capitaler. Nu da Udskiftningerne derimod fast alle ere tilendebragte, veed jeg

dog ikke synderlig sammenhængende Hedestrækninger, hvoraf alle Lodsieiere skjottede om at sælge deres Part, for deraf at danne et coloniserende Hede:Etas: blisfement; men dette veed jeg, at Ingen skjottede om fra sin Gaard at afhænde enkelte Græspletter eller Engpletter i Heden og Mosen, eller Steder, hvor Mergelen var let at bekomme. Jeg veed til: lige, at Selveierne i Hedeegnene have mange Aars Erfaring for sig, at den Colonist, som etablerer sig paa den raa Hede, om kort eller længe vil falde Communen til Besvær, og da Communalbyrderne mange Steder allerede ere saare trykkende, vægre de Retsfindige, og de, som allerede ikke ere i Armod, sig ved at forsøge disse. At supplicere Regjeringen om Smaa:Coloniers Etablisfement vil vist ikke være hensigtsmæssigt. At samle Subscribenter i vor subscriptionstrige Tid paa flige Foretagender vilde kun være at danne et nyt Corps af Berjente og Overbetjente, som gjorde Vanskeligheden af at Colonien kunde bestaae ved sig selv, endnu større. Ethvert Sogn vilde vist styde fra sig med begge Hænder, for ikke at have en saadan Colonie inden for sine Grændser.

For ikke længe siden læste jeg i en nu afdød hæderværdig Oldings Skrifter et Forslag til Heder: nes Opdyrkning ved Hjælp af Viborg Straffeanstalts Forbrydere. Men det gjelder ikke om at faae Haand: kraft til at opbryde Heden; dette kunde overkommes for største Delen, naar det kun lønnede sig. Endog

ved Hjælp af Ploven skulde vi faae de fleste Hedes Jorder opbrudte; men de ere ikke dyrkede eller løsnende fordi de ere brudte, og den Erfarne vil ikke betroe sin Udsæd i et Jordsmon, som han ikke har i det mindste Haab til, at det vil gjengive ham hans Udlæg. Og foruden dette, at slige Arbeidere skulde have Boliger paa de Jorder, som opbrødes, og at Opsigten der neppe kunde være den, vedborlige, saa manglede man alligevel det Væsentligste: Gjødning eller Mergel.

Hvad jeg nu saaledes her har anført, haaber jeg vil være et Hjælpemiddel til at modstige den Mening: at Tyderne kun mangle Kundskaber og Flid for at opdyrke og frugtbargjøre deres store Heder. At Tyden og især Vesttyden, som er den, der har hjemme ved de største Hedestrækninger, almindeligviis er arbeidsom, tarvelig og paapassende, derfor er intet bedre Beviis end dette: at disse som Arbeidere søges baade i Sjælland, Lolland, Fyen, Sønderjylland og paa Østkanten af Jylland, og hvorhen vi dog stundom ikke forsende af vore bedste Subjecter, hvilke for det meste gjerne kunne faae Arbeide her hjemme.

I det jeg slutter disse Linier vil jeg bede den gunstige Læser undskyldte, om jeg nu og da har betjent mig af Provindsial:Ord, som ikke have vundet Kjøbenhavnsk Borgerrret. Jeg har, saavidt jeg er indrer, naar et saadant Ord er forekommet, tydeliggjort det ved Omskrivning, eller ved at sætte istedet for det et mere brugeligt Udtryk. Jeg vil

til Exempel nævne det almindelig i Jylland brugelige Ord om Jorder, som forhen have været dyrkede, men atter bevoxede med Lyng: fureskaarne. Ordet findes ikke i Molbechs Lexicon, men fortjente at findes der. Enhver Landmaaler, som ved Matrícuten har havt Arbejder i Hede:Egnene, vil ofte have hørt det og vil gjenkjende det; jeg veed ei heller rettere, end at det fandtes iblandt de Ord, jeg i sin Tid indsendte som Bidrag til Ordbogen. Jeg tilføier blot dette, fordi en anonym Referent i Tidsskrift for Landoeconomie, 3 Bind 3 Hefte Pag. 497 og 504, har anført: at "saamange Forfattere vanskabe deres landoeconomiske Skrifter med Provindsialismer, kun bekjendte i en snæver Kreds"; og længere nede: "selv i vort lille Land bruge de landoeconomiske Skribenter (?) en saa forskjellig Terminologie, at man næsten kan sige, at vi have særlandske, øst- og vestjydske Lærebøger, o. s. v."

Saavidt har Forfatteren af dette aldrig dreven det, og jeg tilstaaer, skjøndt jeg dog er saa temmelig bevandret i den landoeconomiske Literatur, at denne Forskjel aldrig har været mig saa paafaldende, som Anonymen antager; men jeg vil ikke undlade at bevidne, at jeg ofte med Flid har anført og anfører saadanne Provindsial:Ord, som bruges ikke just i en snæver Kreds, men dog heller ikke over hele Jylland, naar jeg har funden at de ingen Mislyd gave. Hvorfor mon det ikke er tilladt at berige Skriftsproget hermed, eller bør Skriftsproget vel være saa

forskjelligt fra Talebrugen hos den dannede Classe? I blandt de mange nye Ord, Skribenterne fra Hovedstaden stundom tillade sig, ere der ogsaa endeel, som ikke klinge godt i dannede Folks Øren udenfor Hovedstaden. Jeg vil blot her gjøre opmærksom paa det oversatte germaniske: hauptsächlich, hvilket lyder paa ny Dansk: hovedsagentlig eller hovedsaglig; mig klinger det heel barbarisk, og er neppe en yndig Sprogberigelse.

Naar samme Anonymus Pag. 504 anfører Tælsen ell. Tælen (Frosten i Jorden), hvoraf jeg med Glid har betjent mig, blandt de fremmede Ord, saa vil jeg henvise til Molbechs danske Lexicon, Pag. 551, hvor det findes, og bemærke, at det er almindeligt i hele Herreder her udi Vest-Jylland. Vel er det nu saa, det Anonyme er som oftest ei værd at hærmes over, eller at tage til Gjemme imod, og at ulige Meninger langt fra ikke afgjøres ved et anonymt Αὐτὸς ἔφα; men altid kan man ikke tie dertil, saameget mindre, som jeg aldeles ikke kan indrømme nogen absolut Nødvendighed af at det praktiske Jordebrugs Terminologie skulde læres fra Kjøbenhavn, hvor Lærerne vistnok selv in Praxi ofte vilde see sig aldeles ubevante. Eet er, at give Regler, opstille Hypotheser, forfatte Tabeller og anstille Beregninger, et Andet, at udføre Alt saa vel, at Jordebruget vinder derved og ernærer sin Mand.

Alt mange Ord i det jeg skriver kunne være inconsequent bogstaberede, og at Interpunctionen